

INKWARTIERING EN VORDERINGEN DOOR HET DUITSCH BEZETTINGSLEGER.

42

DE BURGEMEESTER VAN Wijchen
maakt bekend:

Vorderingen ten behoeve van het Duitse bezettingsleger zullen geschieden tegen contante betaling of tegen afgifte van ontvangstbewijzen, geteekend door of vanwege den commandant van de bezette plaats, waar de vorderingen geschieden.

Inkwartiering heeft slechts plaats tegen afgifte van een schriftelijke lastgeving, geteekend door of vanwege genoemden commandant.

Een ieder, van wien tegen afgifte van een ontvangstbewijs leveringen zijn gevorderd, of die een lastgeving voor inkwartiering ontvangt, moet hiervan aangifte doen ter gemeente-secretaris.

Wijchen, den 27 June 1940.
De burgemeester voornoemd,

Ten wisple van de...

13769
63329

Afbeelding 3: Affiche met oproep tot aangifte van inkwartiering bij gemeente.

Bron: Regionaal Archief Nijmegen, 779 Gemeente Wijchen 1810-1983, inv.nr. 8470 Stukken betreffende de inkwartiering van Duitse militairen 1940-1945.

Een verloren postzak achter het front

Stemmen van de laatste Duitse verdedigingstroepen in maart 1945

Krijn Thijs

43

Dit artikel presenteert een bijzondere, maar moeilijk toegankelijke bron om de laatste Duitse verdedigingstroepen in Nederland een gezicht te geven: een restje verloren veldpostbrieven. In de hectische dagen vlak voor Pasen 1945, toen geallieerde eenheden oostelijk van Arnhem en Nijmegen de Rijn overstaken om Oost-Nederland te bevrijden, vlogen aan de andere kant van het front de laatste reserves heen en weer om steeds nieuwe verdedigingslinies op te werpen en uiteengeslagen groepjes militairen opnieuw op te stellen. Chaos, hectiek en verwarring waren groot, en zo is op Goede Vrijdag 30 maart 1945 ergens vlak achter het front een Duitse postzak blijven liggen, verloren gegaan of buit gemaakt - in elk geval niet meer naar de Heimat terug gegaan. De brieven vertellen ons iets over de ervaringswereld van de vaak zestien- en zeventienjarige jongens die nog in maart 1945 naar Nederland werden gestuurd om het Derde Rijk te verdedigen.

Eindelijk staken de geallieerden in de dagen vlak voor Pasen 1945 de Rijn over. Het gebeurde bij Emmerich, in een spervuur van bommen en granaten, onder andere om Oost-Nederland te bevrijden. Aan de andere kant van het front vlogen de laatste Duitse reserves heen en weer om steeds nieuwe verdedigingslinies op te werpen. Uiteengeslagen groepjes werden weer opgesteld en versterkt met ongetrainde rekruten en politie-eenheden. Ergens in de Achterhoek is toen in alle verwarring een Duitse postzak blijven liggen, verloren gegaan of buit gemaakt. Zo'n 75 brieven die de achtste compagnie van het derde *Fallschirmjäger Ersatz- und Ausbildungsregiment* op Goede Vrijdag op de bus deed, liggen vandaag de dag op het NIOD in

Amsterdam.¹ De brieven zijn tussen 27 en 30 maart 1945 geschreven door 35 verschillende zeer jonge soldaten en dus nooit op hun bestemming aangekomen. Dit stapeltje brieven biedt een unieke kijk op een dwarsdoorsnede van een dergelijke eenheid: hoe schreven de rekruten 's avonds naar huis? Komen we verschillende versies van dezelfde gebeurtenissen tegen? Vertelden ze andere dingen aan verschillende briefpartners? Wat deden ze de hele dag? En hoe was hun stemming, zo aan het einde van de uitzichtloze Endkampf?

- 44 De brieven zijn grotendeels geschreven door zestien- en zeventienjarigen. Deze jongens waren pas sinds een paar weken in dienst, kwamen uit alle Duitse windstreken en zouden in Nederland opgeleid worden. Velen waren voor het eerst in het buitenland. Hun brieven zijn meestal gericht aan moeder thuis - en regelrechte heimwee was geen zeldzaamheid: 'Als ik bedenken dat het zondag Pasen is, en ik voor het eerst met Pasen weg van huis ben! Thuis was het toch goed. Nu weet ik dat pas te waarderen.'

Verwarring, twijfel en zorgen overheersen:

"Lieve mama, nu is het precies zes weken geleden dat ik van thuis ben vertrokken, ik weet niet hoe de tijd vergaat. Tot nu toe zijn we alleen maar rondgereisd, vandaag gaan we weer ergens anders heen, waar weet ik ook niet, nou hopelijk waar er meer te eten is. Zondag is dus Pasen ik wens jullie allen een heel vrolijk feest, vrolijk is natuurlijk overdreven, want ik weet wel dat jij ook niet blij bent wanneer wij, ik bedoel Heinz en ik niet thuis zijn. Over mij hoeft je je verder geen zorgen te maken, want ik kom er wel doorheen, de hoofdzaak is dat Heinz niets overkomt. Hebben jullie al nader bericht van hem? Ik heb ook al geschreven. Nou, en Irmchen, hoe gaat het nu met jou intussen ook zo als het in deze tijd nu eenmaal gaat, wat. Heb je al iets van je ouders gehoord? Het is alles kennelijk niemand weet precies waar de

¹ NIOD, collectie 240, inv. nr 3. De precieze toedracht is vermoedelijk nauwelijks nog te achterhalen. De brieven zijn ooit door de politieke opsporingsdienst aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie overgedragen. Alle volgende citaten stammen van veldbrieven uit dit archiefbestand, zijn dus door verschillende soldaten tussen 27 en 30 maart 1945 geschreven en door de auteur vertaald. Bij Duitse plaatsnamen in het huidige Polen is de Poolse naam tussen haakjes aangegeven.

ander is. Nou ooit zal hier natuurlijk een eind aan komen, hopelijk duurt het niet meer zo lang. (...) Lieve mama, nu pas merk ik hoe goed ik het thuis heb geloof me laat het rustig vaak luchtalarm zijn, maar wees blij, dat jullie allemaal nog jullie huis hebben. Want hoeveel mensen zo op de vlucht zijn en geen woning meer hebben heb ik nu pas echt gezien."

Oorspronkelijk hadden deze jongens zich 'vrijwillig' voor de *Luftwaffe* aangemeld, om zo aan de verplichte dienst bij de infanterie ontkomen. Maar ze waren uiteindelijk toch doorgesluisd naar de Fallschirmjäger, waar aan het eind van de oorlog de laatste jongemannen werden verzameld en naar het front gestuurd. Dat was dus een teleurstelling: 'Je zult wel verrast zijn (...)', schreef er eentje aan een vriend, '(...) die van jaargang 1927 kwamen allemaal bij de infanterie en die van jaargang 1928 allemaal bij de Fallschirmjäger. De droom van het vliegen is nu uit.' Een ander voelde zich regelrecht belazerd: 'De dienst hangt me mijlenver de strot uit. Heb me in mijn hele leven maar 1x vrijwillig gemeld, dat kan ik je zeggen. Nu ben ik een dappere Fallschirmjäger.' Die naam verdienden ze trouwens niet, voegde een derde toe: 'Niet dat je denkt dat we hier als springers zijn, want die bestaan nauwelijks meer, beste Günter.'

Überhaupt werden de rekruten in Nederland nauwelijks nog opgeleid - ten eerste vanwege de 'Tiefflieger' en de 'Jabo's', de laagvliegende jachtbommenwerpers van de geallieerden. Die beheersten het luchtruim en schoten op alles wat bewoog. 'Opleiding hebben we in die 2½ maand nog niet gehad. Het enige waren twee dagen hier. Maar ook niet echt. Omdat hier constant Tiefflieger zijn.' Bovendien lag er alweer een volgende verhuizing in het verschiet. 'Van de opleiding is dezer dagen niet veel te merken. Gisteren was er geen dienst omdat we 's avonds zouden verhuizen en vandaag is er geen dienst om dat we elk ogenblik van hier kunnen vertrekken.'

De briefschrijvers kwamen uit alle hoeken van het ineensstortende Derde Rijk. Terwijl in het oosten de Wehrmacht door het Rode Leger onder de voet gelopen werd, de Duitse bevolking op de vlucht was, de eerste concentratiekampen bevrijd waren en gruwelijke dodenmarsen doelloos door Duitsland trokken, werden jonge rekruten nog van hot naar her gereden voor een vlugge opleiding tot soldaat. Verzamelplaats van deze groep was het plaatsje Gardelegen bij Maagdenburg geweest.

"Vanuit Breslau [Wroclaw] kwam ik in het Reuzengebergte voor de Volkssturm opleiding. Was daar echter nauwelijks een week, toen kwam de oproep voor de Wehrmacht. Sinds 4 februari ben ik soldaat. Eigenlijk kan ik dat helemaal niet soldaat noemen. Die wisten met ons helemaal niets te beginnen. We zijn steeds van de ene naar de andere plek gereden. Vier weken lang was ik in Iltenburg in Thüringen, toen in Gardelegen, dat ligt westelijk van Berlijn, en nu lig ik in Holland. We zijn tot nu toe niet opgeleid, dus we zullen ook nog wel niet ingezet worden."

Onderweg naar het westfront zagen de jongens langzaam de werkelijkheid van de oorlog aan zich voorbijtrekken, ook in Nederland:

"Eerst dachten we dat het van Gardelegen naar Italië ging, niemand wist er iets van dat het naar Holland ging. Over Hannover, Bremen, Oldenburg tot Hengelo in Zuid-Oost-Holland ging de reis. Tot Hannover verliep alles rustig, maar vanaf Bremen hadden we steeds luchtalarm en Tiefflieger-gevaar. Twee uur vlogen in Bremen ononderbroken de vijandelijke bommenwerpers over ons heen. Van daar af reden we alleen nog 's nachts. Toen we in Hengelo aankwamen waren we erg verbaasd, de hele stad is volledig verwoest. Wat we voor onszelf nog konden organiseren werd meegenomen. Pas in de avond verlieten we de stad. Na een nachtmars van 40 km bereikten we eindelijk ons kamp. Het ging de hele nacht door. Af en toe vlogen vijandelijke jachtvliegtuigen boven ons. Langs de wegen lagen uitgebrande vrachtwagens. Je kreeg wel ongeveer een beeld van de oorlog. In ons onderkomen aangekomen konden we onze buik eindelijk vol eten en uitslapen. We liggen in een klooster dat zich in een kleine stad bevindt. Dienst is er zo goed als niet, want we kunnen hier elk ogenblik weer vertrekken. De omgeving hier is niet slecht, overdag kun je je niet groot laten zien. Vanwege Tiefflieger. Toen ik vorige week op wacht stond vielen er 9 bommen 20 meter voor me op een spoorlijn. Er vergaat geen dag zonder Tiefflieger. In de verte hoor je het donderen en brommen van het geschut. We liggen 25 kilometer achter het front. Ondanks de vliegtuigen gaat hier het leven in de Hollandse stad rustig verder."²

In de chaotische nadagen van de oorlog waren talloze familieleden elkaar uit het oog verloren; op de vlucht, aan het front, bij evacuaties of bombardementen. *Feldpost* was het enige medium om informatie uit te wisselen: 'Waar is mijn vader? En Frans? Is er verder nog nieuws? (...) Weten jullie al meer over oom Volker?' In de postzak zitten enkele dramatische brieven van soldaten uit Breslau, die de verbinding met hun ouders kwijt waren sinds de tot 'Festung' verklaarde stad in januari geëvacueerd was.³

"Beste tante Leni, misschien kun jij mij bericht geven waar mama uithangt? Ik weet sinds januari niets meer van haar. Ik geloof eerlijk gezegd niet dat deze brief nog in jouw handen komt maar ik moet nu elke nog zo geringe mogelijkheid nagaan. (...) Wat er in dit jaar allemaal al gebeurd is, heb ik in mijn ergste dromen niet vermoed. Met het vluchten uit Breslau begon het. Op 24 januari zijn we bij nacht en nevel vertrokken. Toen nam ik alles nog licht op, ook toen ik hoorde dat de Russen al voor Marienburg [Malborg] stonden. Maar nu ben ik bijna drie maanden zonder enig bericht."

Wanhopig stuurde een stadgenoot een briefje voor zijn kwijtgeraakte moeder mee aan een tante in Berlijn:

"Lieve mama, waar hang je eigenlijk uit. Krijg ik eindelijk eens iets van je te horen? Hoe en waar ben je al die tijd geweest? (...) Voordat ik uit Breslau wegreed zei je dat ik het bij schoonvader moest proberen want als jij eruit zou komen zou je bij hem blijven maar nu was het zo ik kreeg mijn brief uit Breslau terug en toen was het ook uit met Sommerfeld [Lubsko], Sagan [Zagan] en Sorau [Zary]. Ik had nog wel het geluk vanuit Lauban [Luban] met de sneltrein door Sagan te rijden maar dat was dan ook alles. Nu sta ik als enige nog met tante Trude in briefverkeer en probeer je daardoor te vinden."

² Het was verboden om in veldpost je precieze verblijfplaats te noemen. Anders dan meer ervaren soldaten vaak deden, verbrak helaas geen van deze jonge recruten deze regel. In de brieven wordt Lochem een aantal keer genoemd als nabijgelegen plaats. Veel duidt erop dat de compagnie in Klooster Kranenburg in Vorden lag.

³ De "Festung Breslau" werd ten koste van tienduizenden levens tot op de laatste man verdedigd en capituleerde uiteindelijk pas op 6 mei 1945, vier dagen na de val van Berlijn, en twee na de bevrijding van Nederland.

Zo zijn zelfverzekerde en strijdlustige soldaten in deze compagnie in de nadagen van nazi-Duitsland nergens meer te bekennen. Integendeel, de jongens verlangden allemaal naar het einde van de oorlog. Toch betekende dit ook in maart 1945 bepaald niet het accepteren van de nederlaag.

48

"Als het zo ging als iedereen wenst, dan was de oorlog al afgelopen. Want uiteindelijk moet die ook een keer afgelopen zijn, en ik geloof dat we de overwinning nader zijn, dan we vermoeden en dan het er op het ogenblik uitziet. We mogen alleen het geloof niet verliezen."

Een enkeling hoopte zelfs nog steeds op de beloofde *Wunderwaffen*, maar werd direct door de realiteit achterhaald:

"Als de Amerikaan nog verder oprukt, dan moeten we opschieten, anders worden we hier ingesloten. Maar als onze nieuwe wapens eenmaal im Einsatz zijn, dan werpen we ze tot aan het Kanaal terug. Maar voor vandaag wil ik sluiten, want de Tommy zal ons straks zijn middagbezoek brengen en dat is dan meestal niet erg aangenaam."

Ondanks de precare situatie maakten ze er in de verre Nederlandse Achterhoek uiteindelijk toch het beste van. Wachtend op wat komen ging, hadden ze vooralsnog gewoon vrij.

"Vandaag is het witte donderdag. We zijn om 7 uur opgestaan en hebben de hele dag geen dienst. Heb net middag gegeten en ga zo naar mijn strozak om de slapen. Voor ons is het leven hier heel heerlijk. Dienst is er erg weinig."

En:

"De hele compagnie ligt op het stro, speelt kaart of leest. Ook worden er briefschrijfreCORDS opgesteld om na een half uur weer te worden verbroken. Je zou er helemaal vreedzaam van worden, als we ons niet de hele tijd met aardappelsoep hoefden te voeden. 's Middags wordt hij warm ontvangen en om 4h eten we hem koud in plaats van koffie. Jabo's zijn er sinds gisteravond helemaal niet meer geweest."

VERIJ!

Verder boden de soldatenavonturen voor deze jongeren die in de gemilitariseerde samenleving van het Derde Rijk waren opgegroeid, veel stof voor opschepperij. In brieven aan meisjes klinken ze opeens luchtig en stoer. Eentje moppert vijf brieven lang over het slechte eten, en slaat tegenover zijn buurmeisje een hele andere toon aan: 'Maar het is hier heel leuk. Ik hou het hier wel uit. De verpleging gaat wel. Dus dat is mijn diensttijd tot nu toe. Goed he?' Een ander schrijft aan een zekere Lilo: 'Vandaag hebben we weer eens vrij. Het enige slechte is dat we altijd alarm hebben Tiefflieger-gevaar. Een paar keer hebben we ook al enkele klappen van ze opgelopen. Maar dat zijn allemaal kleine schrammetjes. Hoe gaat het met jou?' Ook met het uniform kon je leeftijdsgenoten imponeren. In veel brieven worden foto's van de trotse nieuwe outfit beloofd. Maar waar kon je die foto's nog laten maken?' Jammer dat we niet in Duitsland zijn, want daar hadden we nog wel verlof gekregen voordat we ingezet zouden worden. Dan had je een Fallschirmjäger persoonlijk in levende lijve kunnen zien, maar zo'n geluk heb ik helaas niet gehad.' En een ander maakte het nog bonter: 'We hebben volledig nieuwe kleren gekregen. Alles wat je kunt bedenken. Maar wat hebben we aan al dat mooie nieuwe spul als we niet met verlof komen.' Zo voorzagen jonge soldaten hun tamelijk uitzichtloze situatie toch van zin en betekenis.

49

Eén thema bleef voorbehouden aan jongens onder elkaar: meisjes. In stevige mannentaal probeerden ze via hun oude vrienden op de hoogte te blijven van de nieuwste roddels. 'Hoe is het nu met de wijven in Rostock? We hebben hier geen meiden en ook geen gelegenheid om er eentje aan de haak te slaan. Benut daarom de gelegenheid nog zolang als je daar bent.' En een ander:

"Wat doen de vrouwen? Welke is tegenwoordig jouw vrouw?? Heeft Heiko al iets bij Holtja of Gebke bereikt of is hij daar te stom voor? (...) De dienst is prima. Bijna helemaal niet. Constant zijn er Tiefflieger en die kotsen ons hier de buurt vol. Geen vrouwen. Heb ik de laatste keer in Gardelegen gezien. Alles Scheiße."

De correspondentie tussen drie jonge Berlijners spant in dit opzicht de kroon, twee rekruten hangen sterke verhalen op aan nummer drie thuis:

"We hebben hier bij ons prima parachutistenbroeken gekregen. Ik ben nog steeds met Tex samen. We waren bijna uit elkaar gekomen. Toen we in Gardelegen waren hadden we twee wijven leren kennen.

VERIJ!

Toen Luchtalarm was moesten we het bos in, omdat daar het uitwijkterrein was. We zijn toen met die twee Blitzmeisjes het bos in gegaan en gewoeld en gekust als de wilden. De volgende dag wilden we weer afspreken en vögeln maar toen zijn we helaas hier naar Holland gegaan. Dat was me toch een ellende dat kun je je voorstellen. Toen we naar Holland zijn gereden had Tex 20 pond spek georganiseerd. Dat was me een stunt. En ik had twee Braten georganiseerd. Hier in Holland heb ik ook een Hollandse leren kennen. Die hadden we ook bijna gef... Een paar dagen terug heb ik met Tex hier een zwart[handelaar] die een Feindsender had opgerold."

Hoeveel dikdoenerij hier in het spel was, bewijst een andere versie van in elk geval dat laatste verhaal, want de illegale radioluisteraar was, zoals hij zijn ouders bekende, al lang gevlogen: 'Hij is ons helaas ontkomen.' Maar dat hoefde de buurjongen in Berlijn dus niet te weten.

De onbeteugelde losbandigheid uit het bovenstaande bericht correspondeert met ander gedrag van de Duitse eenheden aan het eind van de oorlog. De relaties met de plaatselijke bevolking waren nu toch al bedorven, dus waren openlijk geweld en plundertochten aan de orde van dag. Enkele soldaten vertellen daarover in geuren en kleuren aan het thuisfront:

"Onze groep had een Sonderauftrag, want we moesten paarden en wagens organiseren. Dat was natuurlijk precies het juiste voor ons. Dus gingen we op stap. Met enkele probleempjes hadden we onze opdracht uitgevoerd en hebben bovendien nog bij elke boer eerst even goed gegeten. Ham, worst, maisbrood waren zo'n beetje de gebruikelijke successen. Vervolgens werden nog ettelijke kippen inclusief eieren omgelegd en toen gingen we weer naar huis. Godzijdank zijn we naar huis gereden want na zo'n maal kon ik geen stap meer lopen. Thuis aangekomen heette het we blijven hier, en zo konden die boeren weer naar huis rijden. Die hebben natuurlijk vreselijk gevloekt."

Dergelijke praktijken waren structureel en werden ook door sommige officieren aangespoord:

VERIJ!

"We zouden eigenlijk gisteravond weer weg, maar is weer afgeblazen. Hadden al paardenspannen georganiseerd, die onze bagage zouden rijden. We zijn weer de hele middag rondgelopen alleen om aan die spannen te komen. Bij één boer waren we met zijn drieën en hebben we eerst eens fatsoenlijk gegeten. Mooie boterhammen met spek en nog drie bekers melk heb ik gedronken! Hat ook goed gesmaakt. Toen we weer weg gingen zei die vrouw nog dat we haar nog maar eens moesten bezoeken. Jullie moeten niet denken dat de Hollanders allemaal zo zijn hoor. Het grootste deel kijkt ons helemaal niet aan. Die haten ons verschrikkelijk. Toen hebben we nog eieren bezorgd en kippen geschoten. Je moet weten dat de Fallschirmjäger een wilde club is. Wat ons in de vingers komt blijft liggen of gaat mee. Wat ben ik blij dat ik bij zo'n club terecht ben gekomen. Onze onderofficier leert ons eerst alle sluipwegen en dan gaan we met hem samen op pad. Elke avond is hij bij ons op de kamer tot soms wel 11 uur."

Zulke verhalen spiegelen de normalisering van geweld in het Duitsland van de ondergang. Zelfs de wat 'moeilijkere' gevallen werden trots geboekstaafd:

"We zijn gisteren de hele dag bij de boeren hier rondgelopen om wagens voor onze voorraden, de keuken en de Schreibstube te organiseren, daar zijn natuurlijk zo allerhande etenswaren, zoals eieren, ham, brood en boter in ons bezit gekomen, wat ons natuurlijk heel goed smaakte. Er was alleen één probleempje, want die Hollanders wilden ons deze spullen, zoals wagens en etenswaren niet geven, dus moest noodzakelijk geweer en pistool helpen, waarna het ook meteen ging, want voor zulke dingen hebben de heren verschrikkelijke angst"

Overigens gingen deze praktijken niet altijd goed: 'Gisteren ben ik met een kameraad eieren gaan organiseren, die hebben we toen gekookt en opgegeten, we hadden daarna machtig buikpijn.'

Kortom, de wereld van deze jongelingen aan het front was uitermate ambivalent. Ze schreven met een mengeling van angst en opgetogenheid over het naderende front, maar waren met hun hoofd vooral bij hun familie en de vele gevaren thuis. Ze verlangden naar het einde, maar zagen nauwelijks de op

VERIJ!

handen zijnde nederlaag. Ze wantrouwden de uitblijvende opleiding, maar genoten van hun vrije tijd, waarin strooptochten een beetje afwisseling boden. Op 29 maart prees er één zijn luie leventje. 'We moeten alleen oppassen dat we niet ingesloten worden, want zoals jullie misschien op de kaart hebben gezien is de Amerikaan op veel plaatsen ver vooruit en wij liggen nog ver achter.' Vermoedelijk is dat precies wat er tussen 30 en 31 maart gebeurd is, toen de geallieerden vanuit Duits gebied in het zuiden snel de Achterhoek introkken. Wat zou er in deze dagen van de achtste compagnie van het derde Fallschirmjäger Ersatz-und-Ausbildungsregiment geworden zijn? Of de soldaten op tijd zijn teruggetrokken, toch gevochten hebben, of krijgsgevangen zijn maakt - de kleine eenheid verdwijnt in de nevel van het strijdgevoel. Wat rest, is een verloren postzak in het archief.

Literatuur

H. Bollen & P. Vroemen, *Canadezen in actie. Nederland najaar '44 - voorjaar '46* (Warnsfeld, 1994).

Ch. Klep & B. Schoenmaker (red.), *De Bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* (Den Haag, 1995).

K. Thijs, "Duitse veldpostbrieven uit 'Holland'. Hypothesen en bronnen over de ervaringen van Wehrmachtsoldaten", in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 127 (2014), 3 (verschijnt binnenkort).

Weggemoffeld!

De Slag om Arnhem vanuit Duits perspectief

Ingrid Maan-Eulink

Lang voordat er sprake was van het plan Operation Market Garden, bevond Arnhem zich in vaste handen van de Duitsers. Zo verbleven de jonge knapen van de *Reichsarbeitsdienst* 6/212 al vanaf juni in de uiterwaarden van Oosterbeek en Westervoort. Zij waren als *Flakhelfer* ingedeeld bij de *Luftwaffe* en vervingen de *Flakbatterie* 5/591. Deze arbeiders hadden hun opleiding in 1943 gehad en wisten hoe ze een lichte *Fliegerabwehrkanone* of een zoeklicht moesten bedienen. Zij waren goed in staat om vijandelijke vliegtuigen uit de lucht te schieten.

In de omgeving van Arnhem lagen ook opleidings- en reservetroepen, bijvoorbeeld het *SS-Panzer Grenadier-Ausbildungs und Ersatz-Bataillon 16* van *SS-Sturmabführer* Krafft. Ook hier betrof het veelal jonge soldaten van rond de achttien jaar die opgeleid werden door veteranen die op dat moment vanwege verwondingen niet op het slagveld inzetbaar waren. Bij Deelen bevond zich een groot luchtverdedigingscentrum van de Duitsers. Vanuit de Diogenesbunker werden de vijandelijke bewegingen in het Europese luchtruim nauwkeurig in de gaten gehouden, zodat bij de geringste twijfel alle stellingen in de buurt gealarmeerd konden worden. In september 1944 arriveerde in de omgeving van Arnhem het 2. *SS-Panzer-Korps*. *Obergruppenführer* Bittrich vestigde zijn hoofdkwartier in Doetinchem. Het Korps bestond uit delen van de 9. *SS-Panzer-Division 'Hohenstaufen'* en de 10. *SS-Panzer-Division 'Frunderberg'*. Het waren zwaar gehavende eenheden die vanuit Normandië teruggekeerd waren met grote verliezen aan mankracht en materieel. Na de invasie op 6 juni 1944 had Hitler Arnhem uitgekozen als *Auffrischungslager* waar de terugkerende eenheden opgevangen en opnieuw ingedeeld zouden worden. Arnhem was door zijn ligging aan de rand van de eigen linies en de Veluwe een voor de hand liggende plek: manschappen en zwaar materieel konden in de bossen onzichtbaar voor vijandelijke verkenningsvliegtuigen

Voorwoord

De bevrijding van het Land van Maas en Waal 1944 - 1945

Rylana Seelen | Directeur Museum Kasteel Wijchen

2 Oktober 1944, hoog bezoek in Wijchen: de Engelse koning George VI komt langs in klooster Tienakker. Het klooster herbergt op dat moment Amerikaanse en Britse soldaten die op het punt staan verder noordwaarts te trekken. De geallieerde opmars maakt deel uit van Operation Market Garden, het ambitieuze plan van veldmaarschalk Bernard Law Montgomery om het Ruhrgebied, het hart van de Duitse oorlogsindustrie, uit te schakelen. Een verrassingsaanval van parachutisten moet de Duitsers overrompelen en tot een snelle overwinning leiden...

'Van Tienakker tot de Oversteek. De bevrijding van het Land van Maas en Waal 1944 - 1945' vertelt het bevrijdingsverhaal van bewoners van het Land van Maas en Waal. Hoe hebben zij het offensief ervaren? De expositie sluit aan bij de 70-jarige herdenking rondom Operation Market Garden die in de derde week van september plaatsvindt.

Met bijzondere objecten, foto's, filmbeelden en anekdotes geeft de expositie een regionale kijk op de bevrijding. Hoe is het om soldaten ingekwartierd te hebben? Wat schrijft de Wijchense Marie van Kessel in haar dagboek? Wat maakt men zo al van achtergebleven granaathulzen en parachutestof? Waar zijn vliegtuigen neergestort? Museum Kasteel Wijchen neemt de bezoeker mee naar de tijd van de Tweede Wereldoorlog en geeft aan deze oorlog voor jong en oud een betekenisvol gezicht.

Achter elk voorwerp schuilt een gebeurtenis die persoonlijke herinneringen, emoties, huivering en ontroering opwekt. De persoonlijke verhalen van Wijchenaren laten zien dat het leven in de jaren na de bevrijding niet altijd gemakkelijk was. Praktische zaken als woningnood en voedselschaarste dienen zich aan en natuurlijk moet men de herinneringen aan de oorlog een plek geven. Dit proces duurt nog steeds voort. Hoe gaan wij tegenwoordig om met de littekens uit het verleden?

In deze publicatie vindt u achtergrondinformatie als aanvulling op de tentoonstelling. Verschillende thema's komen aan bod: van oorlogsleed tot de herinnering.

Een woord van dank gaat uit naar de auteurs - Peter Nissen, Rob van Ginkel, Roy Stoots, Iris Dracht, Angelia Beek, Krijn Thijs, Ingrid Maan-Eulink en Anja Adriaans - die zorg hebben gedragen voor de teksten en beeldmateriaal van deze publicatie.

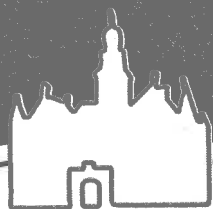
Inhoud

De zin van herinneren Peter Nissen	4	
De luchtoorlog herdacht Rob van Ginkel	9	3
De herinnering aan Market Garden is nog altijd levend in het Wijchense onderwijs Roy Stoots	16	
Oorlogsleed in Wijchen? Iris Dracht en Roy Stoots	22	
Oorlog in eigen huis Inkwartiering van Duitse militairen in Wijchen tijdens de Tweede Wereldoorlog Angelia Beek	30	
Een verloren postzak achter het front Stemmen van de laatste Duitse verdedigstroepen in maart 1945 Krijn Thijs	43	
Weggemoffeld! De Slag om Arnhem vanuit Duits perspectief Ingrid Maan-Eulink	53	
Verantwoording Ingrid Maan-Eulink april 2014 Toen de hemel donker werd	59	
'Er ligt een brug die het voorbijgaan draagt' Anja Adriaans	63	

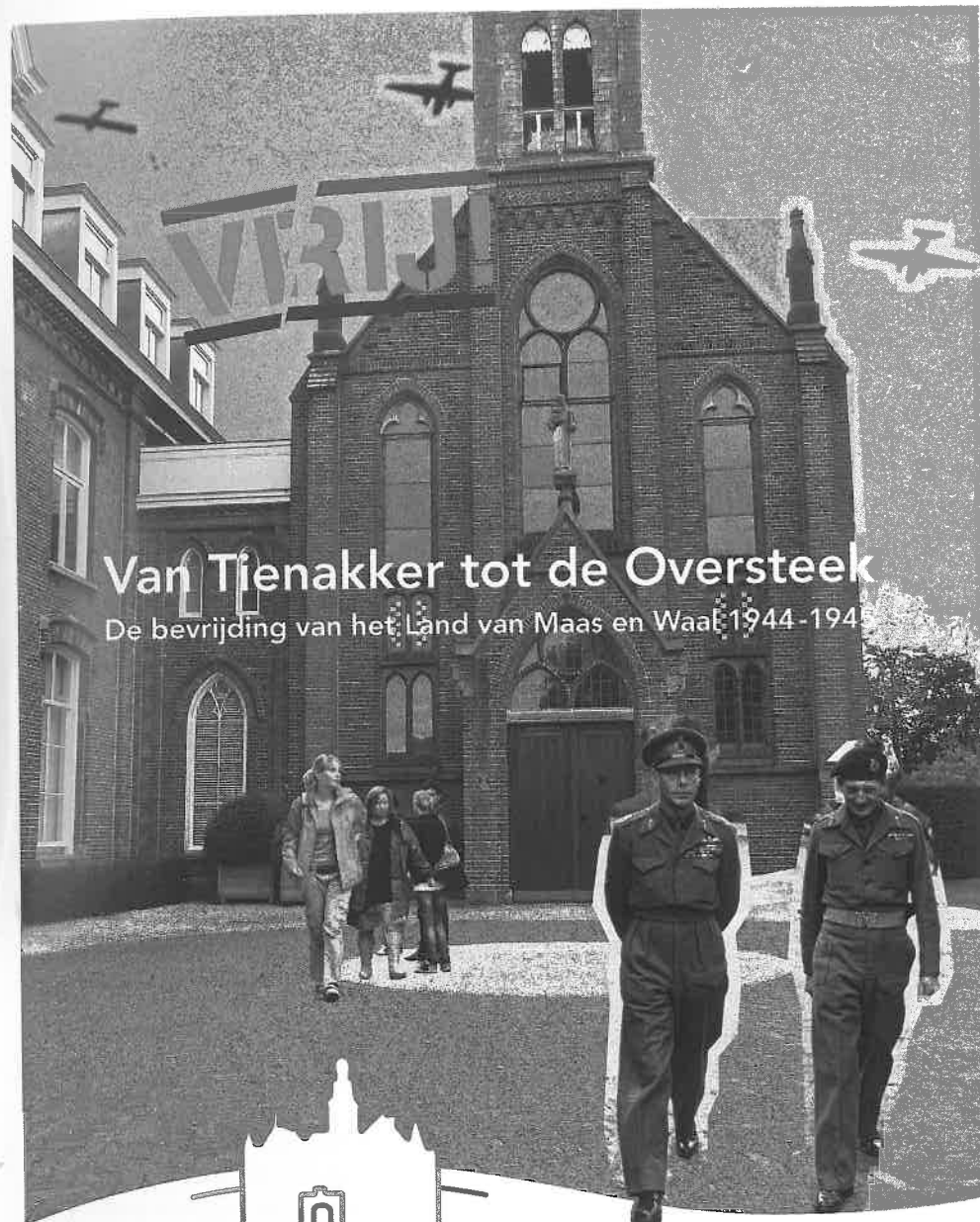

VERIJ!

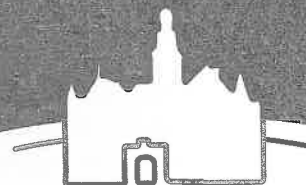

Museum
Kasteel Wijchen

stories to remember

Van Tienakker tot de Oversteek
De bevrijding van het Land van Maas en Waal 1944-1945

Museum
Kasteel Wijchen

juli 2014